

Хавронюк М.І., професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор

Судова статистика щодо відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення за 2022 рік (результати аналізу)

Дані судової статистики є визначальними при з'ясуванні основних тенденцій судової практики. Тому саме з них варто починати аналіз судової практики щодо кримінальних правопорушень (далі – к.п.), передбачених статтями 191, 210, 354, 364, 365-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2 КК. Інші згадані у примітці до ст. 45 КК статті до уваги не беремо через те, що у статистичній звітності вони майже відсутні.

Обліковані к.п. У 2022 році, порівняно з попередніми роками, кількість облікованих корупційних та пов'язаних з корупцією к.п. знизилась у 1,5 рази, а кількість к.п., матеріали кримінального провадження щодо яких направлені до суду з обвинувальним актом, – у 2 рази.

К.п., щодо яких матеріали кримінального провадження направлено до суду. Найбільше серед них – к.п., передбачених ст. 191 КК (1 903) і ст. 369 КК (1 018). Разом ці два види к.п. становлять 84,5% усіх відповідних корупційних та пов'язаних з корупцією к.п.

К.п., передбачені ст. 364 КК. Попри те, що ці к.п. перебувають на другому місці серед облікованих к.п. (їхня кількість становила 2 214), до суду направлено лише 160 матеріалів кримінального провадження за цією статтею, а обвинувальні вироки у 2022 році винесені щодо 3 осіб.

До речі, цікаво простежити, що протягом 2011-2021 років кількість зареєстрованих злочинів за цією статтею не зменшувалась, навіть попри зменшення кількості населення і декларування державою нещадної боротьби з корупцією (Табл. 1). Судова ж статистика, навпаки, показує значне зменшення, починаючи з 2016 року, кількості засуджених за ці злочини з одночасним відносним збільшенням кількості виправданих та осіб, матеріали кримінального провадження щодо яких закрито – аж до того, що кількість виправданих перевищила кількість засуджених (Табл. 2).

Таблиця 1. Кількість зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 364 КК

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
4114	1829	3810	2567	3078	3360	3995	3589	4371	4060	3955	2214

Таблиця 2. Кількість осіб, засуджених та виправданих за ст. 364

КК

Осіб	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Засуджено	757	543	317	133	114	22	16	5	2	6	4	3
Виправдано	4	8	14	11	6	9	8	2	2	3	5	4
Провадження щодо яких закрито	499	370	115	137	64	46	26	43	42	58	48	57

К.п., по яких провадження закрито. Загалом у 2022 році їх було 6 242 – і це на 18% більше, ніж у попередньому році. Усі їх закрито за пунктами 1, 2, 6, 9-1, 10 та абзацом 14 ч. 1 ст. 284 КПК. При цьому кількість к.п., у яких провадження закрито, вперше за останні роки стала більшою за кількість к.п., матеріали щодо яких направлені до суду, причому значно – на 180,7%.

Особи, які вчинили корупційні та пов'язані з корупцією к.п. і особи, засуджені за них. Лише 12,8% від загальної кількості таких виявлених осіб – це особи, уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, а решта осіб (87,2%) є учнями та студентами, працездатними особами, які не працюють і не навчаються, безробітними тощо.

Схожі дані і щодо *засуджених*. Серед них кількість осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, становить 17,0%, а інших осіб – 83,0%.

Найбільше засуджених у 2022 році – за ст. 369 КК (851), ст. 191 КК (201, із них за ч. 1 – 77), ст. 369-2 КК (87), ст. 366-3 КК (76), ст. 368 КК (65). Разом вони становлять 96,7% осіб, засуджених за корупційні та пов'язані з корупцією к.п.

При цьому майже 2/3 цих осіб (64,3%) засуджено за ст. 369 КК.

Немає засуджених за статтями 210, 365-2, 368-5 КК.

З кожним роком у 2019-2022 роках значно менше стає засуджених за статтями 191 і 368. За чотири роки кількість засуджених за ці к.п. зменшилась в 2 рази, водночас кількість засуджених за к.п., передбачені ст. 369 КК, збільшилась в 2 рази. Отже, найбільш поширеним проявом корупції, за яку особи були засуджені, стало надання неправомірної вигоди.

Виправдані особи. Серед осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності за корупційні к.п. (а саме передбачені статтями 191, 364,

368 і 369-2 КК), виправдано 36. Це становить 20,9% від кількості осіб, які були виправдані судами за всі види к.п. у 2022 році.

Виправдувальні вироки судами ухвалюються переважно через те, що стороною обвинувачення не подано достатню кількість належних та допустимих доказів на підтвердження наявності в діянні особи складу к.п.

Зокрема, за ст. 191 КК суди ухвалюють виправдувальні вироки, оскільки стороною обвинувачення не доведено в судовому засіданні поза розумним сумнівом: в який спосіб обвинувачена особа могла заволодіти чужим майном на вказану в обвинуваченні суму; наявність у діях особи умислу на привласнення чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а також корисливого мотиву; спричинення шкоди.

Закриті кримінальні провадження. Щодо 385 осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією к.п., кримінальне провадження закрито, причому у більшості випадків – через закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або закінчення строку досудового розслідування.

Кількість осіб, кримінальне провадження щодо яких закрито з таких підстав, збільшується щороку і у 2019-2022 збільшилась в 3,5 рази.

Тривалість досудового розслідування і судового розгляду. Аналіз кримінальних проваджень, зокрема за ст. 364 КК, показав, що строк, який минув з дня вчинення к.п. і до дня винесення вироку, в середньому становить 7 років. Що ж стосується строку, який минув з дня вчинення к.п. і до дня закриття кримінального провадження через закінчення строку давності, то він в середньому становить 12 років.

За цей час і особа винного, і соціально-економічні умови в суспільстві, і законодавство суттєво змінюються, а досягти визначеної у ст. 50 КК мети покарання стає практично неможливо. Крім того, за статистикою 2022 року, щодо 2,1% осіб (а щодо тих, що притягувались до відповідальності за ст. 364 КК – 4%) провадження закрито у зв'язку з їхньою смертю.

Основні покарання. Серед осіб, засуджених за корупційні та пов'язані з корупцією к.п., до штрафу засуджено – 72,7%, до громадських робіт – 5,6%, а до позбавлення волі – лише 4,1%, хоча загалом серед 64 080 осіб, засуджених за всі види к.п. у 2022 році, до штрафу засуджено лише 18,6% (11 900), до позбавлення волі – 18,1% (11 580), до громадських робіт – 13,4% (8 593).

Таким чином, суди не вбачають в таких особах того рівня небезпеки щодо оточення, який міг би обумовити широке застосування покарання у виді позбавлення волі, надаючи перевагу штрафу, що у контексті так званої «білокомірцевої» злочинності в поєднанні з супутніми наслідками (обмеження в зайнятті окремих посад, репутаційні втрати тощо), зважаючи

на позиції судової практики, більшою мірою виконує мету покарання, передбачену у ст. 50 КК.

Також відсутній єдиний підхід судів до призначення покарання за аналогічні діяння, зокрема передбачені ст. 369-2 КК.

Так, особі, яка раніше вже засуджувалася 10 разів і на момент винесення вироку відбуває покарання за ч. 1 ст. 186 КК, суд призначив штраф у мінімальному розмірі, передбаченому санкцією, а особі, яка є пенсіонеркою, раніше не судимою, щодо якої не виявлено обставин, які обтяжують покарання, – у максимальному розмірі, передбаченому санкцією.

Додаткові покарання. Лише до 262 осіб, засуджених за корупційні та пов'язані з корупцією к.п., застосовано додаткові види покарання. При цьому кількість засуджених, до яких застосовувались додаткові види покарання, у 2019–2022 роках поступово відносно зменшується, що є можливим свідченням як вад законодавства, так і відсутності узгодженої судової практики з цих питань.

Відсутній єдиний підхід судів до формулювання додаткового обов'язкового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, попри чітку настанову, надану судам у Постанові колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 02.02.2022 у справі № 344/16025/18 [1].

Так, поряд із найбільш об'ємним за змістом формулюванням «посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій», застосовуються й вузькі: «посади в органах державної влади та місцевого самоврядування» чи «посади в правоохоронних органах» тощо. Це дозволяє особам, які вчинили корупційне к.п., займати інші посади, які не охоплюються призначеним покаранням.

Також іноді суди не застосовують конфіскацію майна як обов'язкове покарання через помилкове розуміння його значення як нібито альтернативного виду додаткового покарання.

Застосування інституту угод. Судами активно застосовується інститут угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні, і більшість вироків винесені на підставі угоди про визнання винуватості особи із погодженим покаранням. Це в цілому є позитивним. Однак така практика не позбавлена вад: суди, користуючись можливістю не досліджувати обставини справи та докази на їх підтвердження, не звертають увагу на помилки у кримінально-правовій кваліфікації діяння, допущені стороною обвинувачення та, відповідно, не виправляють їх, що може призводити до винесення несправедливого вироку.

Якщо ж вирок ухвалюється в загальному порядку, то судове провадження зазвичай відбувається із застосуванням ст. 349 КПК – суд визнає недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не

оспорюються, якщо сторони провадження проти цього не заперечують.

Наприклад, у вироках за ст. 366-3 КК приналежність обвинуваченого до суб'єктів декларування стороною обвинувачення обґрунтовується лише посиланням на категорії посадових осіб, визначених законом, а умисність неподання декларації – обізнаністю з вимогами законодавства про запобігання корупції, наявністю функціональних обов'язків за посадовими інструкціями та фактами подання декларацій за минулі роки. Лише іноді сторона обвинувачення надає докази – результати допитів свідків, результати експертиз, документи, що підтверджують отримання рекомендованого листа від НАЗК тощо.

У переважній більшості вироків за ст. 369 КК суди не встановлюють, що особа, якій було надано пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди або неправомірну вигоду, є службовою особою, а також чи належали дії (які особа мала вчинити або від вчинення яких мала утриматися) до її повноважень.

Так само у вироках за ст. 368 КК суди не завжди правильно визначають суб'єкта злочину – попри рекомендації, надані з цього приводу у постановках колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 13.09.2022 у справі № 461/4839/19 [2] та від 25.10.2022 у справі № 695/2947/19 [3], а також Третньої судової палати ККС ВС від 09.02.2022 у справі № 489/1380/16-к [4] та від 25.05.2022 у справі № 554/130/18 [5].

У випадках затвердження судом угод про визнання винуватості вирокі відрізняються лише більш м'якою санкцією – суди призначають основне покарання без додаткового. Проте доволі поширеною є санкція, ідентична до вироків, постановлених в загальному порядку. Мотивування ж суду стосовно виду та розміру санкції у вироках переважно відсутнє.

Аналізуючи **статистичну інформацію, яку збирають ОГП і ДСА**, слід бути обережним і враховувати, що вона є суперечливою. Прикладами цього є, зокрема, те, що:

- кількість осіб, засуджених за к.п., передбачене ст. 369 КК, згідно з графою «Е» Форми 7 ДСА становить 851, а в графах АО-АУ, де вичерпно вказані види освіти засуджених, кількість таких осіб лише 541;

- згідно з формою 1 ОГП направлено до суду з обвинувальним актом 1903 матеріали кримінального провадження за ст. 191 КК, а згідно з формою 2 ОГП осіб, які вчинили к.п., передбачені ст. 191 КК, лише 347 – у 5,5 разів менше;

- згідно з формою 1 ОГП направлено до суду з обвинувальним актом 68 матеріалів кримінального провадження за ст. 366-3 КК, а згідно з формою 2 ОГП осіб, які вчинили к.п., передбачене ст. 366-3 КК, взагалі немає.

Проведеним дослідженням підтверджено існування проблеми 4.3.1 Розділу 4 Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки: окремі положення законодавства щодо відповідальності за корупційні к.п. суперечать

міжнародним стандартам у цій сфері, не узгоджені між собою та з положеннями кримінального процесуального законодавства і Закону «Про запобігання корупції», а практика застосування цього законодавства ще більше погіршує ситуацію. Як наслідок, у значній частині випадків особи, що вчинили корупційні к.п., звільняються від відповідальності або від покарання.

Виходячи з проведеного аналізу, можна надати такі рекомендації Верховному Суду.

1) Забезпечити однакове і правильне застосування судами законодавства у справах про корупційні та пов'язані з корупцією к.п.

2) Здійснити узагальнення судової практики в частині тривалості судового провадження та виявити причини порушення встановлених законом строків.

3) Враховуючи виявлені тенденції розгляду судами проваджень щодо вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією к.п., звернути увагу на те, наскільки детально суди вивчають усі обставини, пов'язані з затвердженням угод про визнання винуватості.

4) Роз'яснити судам, що при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, визначати коло посад, щодо яких встановлюється обмеження, слід як «будь-які посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій».

Список використаних джерел

1. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 2 лютого 2022 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999869>

2. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 вересня 2022 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106354668>

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106989014>

4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 лютого 2022 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103320314>

5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 травня 2022 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104580502>